

ANNA JAKUBOWICZ

TRWAŁOŚĆ PERCEPCJI LEKTUR DLA DZIECI W WIEKU WCZESNOSZKOLNYM U UCZNIÓW KLASY CZWARTEJ

1. Kształcenie młodego czytelnika poprzez kontakt z lekturą

Dla człowieka dorosłego obcowanie z książką jest najważniejszym środkiem prowadzącym do samodzielnego uzupełniania swego wykształcenia. Nauczenie dziecka umiejętności czytania otwiera również przed nim drogę rozwoju umysłowego. Jednakże „umieć czytać to nie tylko przekładać na język mówiony, czy na język wewnętrzny znaki graficzne rękopisu czy tekstu drukowanego. (...) Umieć czytać to w istocie rozumieć rzecz przeczytaną, umieć ocenić jej wartość i słuszność, zastanowić się, osądzić i zająć stanowisko.”¹

Zdobycie przez dziecko tej umiejętności otwiera przed nim świat doznań literackich. Czytanie literatury pięknej czyni małego czytelnika wrażliwym na uroki przyrody, sztuki, budzi uczucia społeczne i moralne.

Działania dydaktyczno-wychowawcze na lekcjach języka polskiego w klasach niższych skierowane są na wytworzenie u uczniów potrzeb czytelniczych. Motywy skłaniające dziecko do obcowania z literaturą powinny wpływać z chęci dostarczenia małemu odbiorcy środków i wskazówek do realizacji własnych celów. Zadaniem więc nauczyciela jest umiejętne podsuniecie książek, które spełnią oczekiwania dziecka oraz ukształtują w nim umiejętność różnorodnego korzystania z literatury.

Z pomocą wychodzi tu program nauczania, który proponuje nauczycielowi szereg pozycji literackich dla uczniów klas I–III. Zawarty w programie wykaz lektur stwarza możliwość wyboru książek do czytania w klasie w całości bądź fragmentach oraz samodzielnego czytania przez uczniów w domu. Nauczyciel jako pośrednik między utworem literackim a dzieckiem powinien dążyć do tego, by wytworzyć w sferze poznawczej uczniów zjawisko dojrzałości czytelniczej. Elementy składowe tej dojrzałości wymienia J. Papuzińska². Są to:

1. Zaistnienie potrzeb czytelniczych – uzyskanie świadomości, że obcowanie z literaturą da stan przyjemności i zadowolenia.
2. Techniczna umiejętność czytania ze zrozumieniem.
3. Umiejętność odczytywania sensów lektury i psychicznego angażowania się w nie.
4. Umiejętność doboru lektury do własnych potrzeb psychicznych i manifestowanie tych potrzeb poprzez selekcję lektury, bądź też selekcję sytuacji lektury.

5. Sprawność różnicowania potrzeb czytelniczych (potrzeby natury poznawczej, światopoglądowej, moralnej).
6. Gotowość przyjęcia możliwych nowych funkcji lektury, wielopłaszczyznowość posługiwania się książką i lekturą.

Konieczność łącznego występowania tych elementów stanowi duży problem, gdyż „... niektóre z nich nie pojawiają się nigdy w biografiach czytelniczych ludzi, inne zaś pojawiają się, lecz zanikają z czasem.”³

Warunek wystąpienia możliwie wielu wymienionych wyżej sfer dojrzałości czytelniczej jednocześnie zostanie spełniony wówczas, gdy nauczyciel będzie wykorzystywał różnorodne formy kontaktu małego odbiorcy z literaturą. Wielorakość form pracy z lekturą pozwoli na wytworzenie się u dzieci pozytywnego, emocjonalnego stosunku do czytanej książki. Propozycje działań nauczyciela, uczniów, a także bibliotekarza szkolnego dotyczących możliwości pracy z lekturą przedstawiają K. Lenartowska i W. Świętek⁴. Szczególną wagę autorki przykładają do form pracy związanych z twórczymi działaniami uczniów eksponującymi aktywność ucznia i współdziałanie nauczyciela z uczniami. Między innymi wymieniają również następujące sposoby:

- improwizowanie tekstów lektury,
- inscenizacje na podstawie lektury,
- zabawy twórcze na podstawie lektury,
- opowiadania twórcze dotyczące lektury,
- swobodne teksty na podstawie lektury,
- prowadzenie dzienniczków lektur,
- prezentowanie książek z lektury przez dzieci,
- tworzenie książeczek tematycznych,
- gry dydaktyczne związane z lekturą,
- urządzenie kącika książki lekturowej⁵.

Wykorzystanie tych propozycji przez nauczycieli w praktyce dydaktycznej ustrzeże ich przed szablonowymi formami pracy z książką. Ułatwi to tym samym przygotowanie dziecka do kontaktu z literaturą w następnych latach, kształtując rozumnego i świadomego czytelnika.

2. Założenia i cele badań

Swoistość obcowania z książką nakłada na nauczycieli nauczania początkowego konieczność kształtowania nawyku samorzutnego i spontanicznego sięgania od najmłodszych lat po utwory literatury. Dynamika rozwoju środków przekazu kultury powoduje, że dziecko ma możliwość wyboru wielu form indywidualnego kontaktu ze sztuką, literaturą. Inicjację literacką mają wspierać więc integrujące się pozaksiążkowe formy upowszechniania literatury, jak: teatr, film, radio, telewizja⁶.

Kontakt z literaturą piękną na lekcjach języka polskiego dokonuje się między innymi podczas pracy z lekturą. U podstaw przeprowadzonych badań leży rozważania J. Papuzińskiej dotyczące tzw. przymusu lekturowego. „Sytuacja przymusu lekturowego i wynikające z niej konsekwencje stają się przyczyną powstawania licznych układów antynomicznych, charakteryzujących procesy obcowania z dziełem literackim w szkole.”⁷

W związku z powyższym celem przeprowadzonych badań było uzyskanie odpowiedzi na pytanie:

Jaka jest trwałość percepcji lektur dla klas niższych i ich bohaterów u uczniów, którzy ukończyli wczesnoszkolny etap nauki?

Badania przeprowadzone zostały na populacji 102 uczniów klas czwartych dwóch bydgoskich szkół. Ich pisemne wypowiedzi dotyczyły ulubionej książki czytanej na przestrzeni trzech pierwszych lat nauki. W celu uniknięcia sugestii, iż należy przedstawić swą ulubioną lekturę z tego okresu, uczniowie udzielali odpowiedzi na następujące pytania:

1. Która z książek czytanych w klasie I, II lub III podobała ci się najbardziej?
2. Czy mógłbyś (mogłabyś) ją polecić kolegom i dlaczego?
3. Jaki jest twój ulubiony bohater z tej książki?
4. Jakie cechy tego bohatera spowodowały, że został przez ciebie wybrany?

Uzyskane w ten sposób wypowiedzi poddane zostały analizie ilościowej i jakościowej, której wyniki zostaną przedstawione poniżej.

3. Trwałość percepcji lektur z klas niższych u uczniów klasy czwartej

Określenie aktu komunikacji literackiej w szkole jako obowiązku czy przymusu mogłoby sugerować, że w pamięci dzieci nie pozostaną lektury, jako te książki, do których chętnie wracają. Analiza zgromadzonego materiału faktograficznego nasuwa jednak pewne wątpliwości co do prawdziwości tego stwierdzenia. W wyniku badań stwierdzono, że 53 uczniów, którzy stanowią 51,9 % ogółu badanych, jako ulubioną książkę z okresu wczesnoszkolnego wybrało właśnie lekturę. Zamieszczona niżej tabela prezentuje tytuły utworów z listy lektur dla klas I–III oraz liczbę osób, które wybierały poszczególne książki.

Tabela 1. Lektury klas I–III w wyborze uczniów klasy IV

Autor	Tytuł	Lektura dla klasy	Liczba wyborów	
			chłopcy	dziewcz.
1	2	3	4	5
J. Brzechwa	<i>Brzechwa dzieciom</i>	I	2	–
M. Kownacka	<i>Plastusiowy pamiętnik</i>	I	–	1
J.Ch. Andersen	<i>Dziecię elfów</i>	II	–	1
J. Grabowski	<i>Puc, Bursztyn i goście</i>	II	–	2
H. Lofting	<i>Doktor Dolittle i jego zwierzęta</i>	II	4	3

1	2	3	4	5
J.Ch. Andersen	<i>Baśnie</i>	III	4	4
J. Broniewska	<i>Filip i jego załoga na kółkach</i>	III	–	1
C. Centkiewicz	<i>Anaruk, chłopiec z Grenlandii</i>	III	2	2
A. Gajdar	<i>Czuk i Hek</i>	III	1	–
M. Jaworczakowa	<i>Oto jest Kasia</i>	III	1	4
M. Kownacka	<i>Kajtkowe przygody</i>	III	–	1
A. Lindgren	<i>Dzieci z Bullerbyn</i>	III	5	7
K. Makuszyński	<i>Awantura o Basię</i>	III	–	1
R. Pisarski	<i>O psie, który jeździł koleją</i>	III	3	4

Jak wynika z zestawienia spośród 43 lektur proponowanych przez program nauczania 14 (30,7 %) pozostało w pamięci uczniów klasy czwartej. Najwięcej pozycji stanowią lektury dla klasy trzeciej (9 tytułów). Natomiast dla klasy drugiej i pierwszej jedynie odpowiednio 3 i 2 tytuły. Analiza zamieszczonych w tabeli danych wskazuje, że wybory poszczególnych tytułów nie zależały od płci badanego dziecka. Zarówno dziewczęta, jak i chłopcy wybierali te same lektury. Wśród wymienionych tytułów cztery cieszyły się szczególną popularnością uczniów. „Dzieci z Bullerbyn” A. Lindgren wybrało 12 uczniów (22,6 %), „Baśnie” J.Ch. Andersena – 8 dzieci (15 %). Natomiast R. Pisarskiego „O psie, który jeździł koleją” oraz H. Loftinga „Doktor Dolittle i jego zwierzęta” wybrało po 7 uczniów każda (13,2 %).

Motywacja wyboru poszczególnych lektur przedstawiona zostanie w punkcie czwartym.

Druga część badanych (49 uczniów) nie wskazała lektury jako ulubionej książki czytanej w klasach niższych. Należy jednak podkreślić fakt, że wśród wymienianych przez nich autorów znajdują się także nazwiska znane z lektur. Są to: J. Brzechwa, K. Makuszyński, A. Lindgren i H. Lofting. Wydaje się być prawdopodobnym, że sięgnięcie do innych książek tych samych autorów jest wynikiem wcześniejszej pracy na lekcjach języka polskiego poświęconych opracowaniu lektury oraz chęci poznania innych utworów tych pisarzy. Wśród książek wybieranych przez tę grupę uczniów znalazły się książki o tematyce obyczajowej, przygodowej oraz baśnie.

4. Argumentacja wyboru ulubionych lektur i ich bohaterów

Werbalizacja własnych sądów dotyczących ulubionej lektury i wybranego przez siebie bohatera sprawiła niektórym dzieciom spory kłopot. Jednak w większości uczniowie potrafili określić motywy, które spowodowały wybór takiej, a nie innej książki. Poniżej przedstawione zostaną wybrane wypowiedzi dzieci dotyczące prezentowanej przez nich lektury.

„Książkę pt. *O psie, który jeździł koleją* wybrałam dlatego, ponieważ występował w niej sympatyczny pies. Poleciłbym ją innym, by za jej pomocą udowodnić, że przyjaciół można mieć nie tylko wśród ludzi, ale i wśród zwierząt.” (Krzysztof Sz.)
 „Wybrałam *Dzieci z Bullerbyn* dlatego, ponieważ ciekawie się ją czytało. Dostarczyła mi wiele wrażeń i posiada dużo humoru”, (Damian H.)

O tej samej lekturze Filip P. pisze:

„Wybrałem tę książkę dlatego, że czytałem ją z zaciekawieniem. Jest to książka o dzieciach, ich przygodach i codziennym życiu. Polecam tę książkę swoim kolegom i koleżankom nie tylko dlatego, że jest to lektura, ale dlatego, że jest tam opisane życie dzieci, ich zabawy, radości i smutki oraz życie dorosłych. Czytając tę książkę odczuwałem, że jestem razem z nimi.”

Marlena G. natomiast pisze o niej:

„Lubię tę książkę, ponieważ jest interesująca i wesoła. Nie jest nudna, ponieważ opowiada o wesołych dniach i smutnych, o uśmiechu i o troskach dzieci.”

„Lubię tę książkę (*Oto jest Kasia*), ponieważ jest ciekawa. Bohaterka przeżywa bardzo ciekawe i wesołe przygody. Można się z niej nauczyć, jak postępować i co może się stać, gdy popełni się błąd.” (Anna R.)

„Bardzo lubię czytać *Baśnie* Andersena, ponieważ każda z nich jest bardzo ciekawa. Znajdę w niej także dużo ciekawych przygód wesołych i smutnych. Poleciłabym ją wszystkim, ponieważ można się z niej wiele nauczyć.” (Sylwia K.)

„Lubię czytać tę książkę, ponieważ jest przygodowa, wesoła i zawsze kończy się dobrze. Zaproponowałbym ją innym dlatego, że jest ciekawa i uczy wszystkich, jak należy postępować ze zwierzętami.” – Tak określił Maciej B. książkę pt. *Doktor Dolittle i jego zwierzęta*.

Jak wynika z przedstawionych tu wypowiedzi oraz analizy pozostałych odpowiedzi dzieci można stwierdzić, że do oceny wybranej lektury dzieci podchodzą bardzo emocjonalnie. Podkreślają wartość akcji, wskazują na występowanie w książkach wielu przygód. Dużą rolę w wyborze lektury odgrywa również zawarty w niej humor. W wielu wypowiedziach dzieci przewijają się również elementy wychowawcze, czyli jak to określają najczęściej uczniowie „można się z niej czegoś nauczyć”. Traktują książki również jako źródło informacji, które mogą wykorzystać.

Argumentacja wyboru ulubionego bohatera była równie ciekawa. Poniżej przedstawione zostaną niektóre wypowiedzi dzieci dotyczące cech wybranej postaci z lektury.

„Moim ulubionym bohaterem był Doktor Dolittle. Miał cechy wymarzonego bohatera. Był bardzo wytrwały, miły, uczynny i pomagał wszystkim, których napotkało nieszczęście. Najlepszą cechą doktora było zamiłowanie do zwierząt.” (Maciej B.)

„Doktor chciał się zaprzyjaźnić ze wszystkimi zwierzętami. Uzyskał od wszystkich sympatię. Jest on lubiany przez wszystkie zwierzęta i przez ludzi.” (Anna Ł.)

„Doktor jest odważny, pomaga innym ludziom i zwierzętom, choć sam jest biedny.”
(Ola L.)

„Moją ulubioną bohaterką jest ośmioletnia dziewczynka o imieniu Kasia. Ma ona cechy czasem negatywne, ale jest w niej też coś z dobrych cech, o czym świadczą ostatnie rozdziały książki. (*Oto jest Kasia*) Kasia potrafiła zrozumieć swój błąd.”
(Patrycja F.)

„Moim ulubionym bohaterem jest Anaruk. Słuchał rodziców. Największe wrażenie zrobiło na mnie jego zachowanie, ponieważ był bardzo odważny. Jeździł z ojcem na polowania.” – o bohaterze lektury *Anaruk – chłopiec z Grenlandii* opowiada Arek K.

Ulubieni bohaterzy z lektury *Dzieci z Bullerbyn* to:

„...Anna – bo była miła i zawsze chętna do pomocy.” (Kasia P.)

„...Lisa – jest ona dziewczynką bardzo wesołą i figlarną. Ma różne ciekawe pomysły, wciąga do zabawy inne dzieci.” (Kamila B.)

„Podobali mi się wszyscy – pięcioro dzieci mieszkających obok siebie. Żyli zgodnie, nie kłócili się, pomagali sobie wzajemnie oraz rodzicom i innym ludziom potrzebującym pomocy np. chorej nauczycielce. Opiekowali się młodszą siostrą jednego z bohaterów. Wspaniale się bawili, wymyślając różne zabawy.” (Sebastian J.)

„Nie było głównego bohatera, lecz pięcioro dzieci, które zaskakiwały swoimi pomysłami. Dzieci były wspaniałe, radosne, pomysłowe i dostarczyły mi wiele zabawy podczas czytania tej ulubionej mojej książki.” (Damian H.)

O psie Lampo z lektury *O psie, który jeździł koleją* Joanna D. i Krzysztof Sz. piszą:

„... to łagodny piesek. Uratował swoją panią przed niebezpieczeństwem, a sam zginął. Był wierny i posłuszny swojemu panu, do którego bardzo się przywiązał.”

„Podoba mi się jego mądrość i przywiązanie do swojego pana. Swoją miłość do ludzi udowodnił ratując przed niebezpieczeństwem córkę swojego pana.”

We wszystkich zgromadzonych materiałach jednoznacznie wynika, że dzieci na swoich ulubionych bohaterów wybierają postacie pozytywne. Najczęściej podkreślanymi cechami wybranych bohaterów są: dobro, mądrość, opiekuńczość, pomaganie innym, odwaga, wesoły charakter, poświęcanie się dla innych, umiejętność pokonywania trudności. Niektóre z badanych dzieci za bardzo ważne uznały fakt, że ich ulubiony bohater był w takim samym wieku co one. W swoich wyborach dzieci kierowały się również kryterium „przeżywanym przez bohatera przygód”. Pisały, że wybór bohatera spowodowany jest tym, iż miał wiele przygód, nie nudził się. Uczniowie podkreślali również, że chociaż czasami ich ulubieni bohaterowie popełniali różnego rodzaju błędy, to zawsze potrafili zmienić się i być dobrymi. Dzieci często też utożsamiają się z wybranymi bohaterami czytanych przez siebie książek, starają się „wejść w rolę” swojej ulubionej postaci.

5. Podsumowanie

Kontakt literacki z książką stwarza dziecku możliwości zaspokajania, kształtowania i rozwijania swoich potrzeb. Może ono wykorzystać książkę jako środek potrzebny do odprężenia psychicznego. Kontakt czytelniczy prowadzony w takim celu powinien być rozwijany między innymi również na terenie szkoły. Kontakt literacki na lekcjach języka polskiego odbywa się głównie przy udziale lektur szkolnych. Wiązać się to może zgodnie ze słowami J. Papuzińskiej z tworzeniem sytuacji przymusu lekturowego. Wszystko więc co obowiązkowe będzie przyjmowane niechętnie, tworzyć się będzie negatywne nastawienie do książki. Opierając się na tym stwierdzeniu, można dojść do wniosku, że pozycje lekturowe nie będą długo pozostawały w pamięci uczniów, nie będą oni do takich książek wracać.

Przeprowadzone badania oraz analiza ich wyników mogą sugerować jednak, że nie jest to w zupełności prawdą. Zbyt mała ilość badanych uczniów nie daje podstaw do przeniesienia wyników próby badawczej na całość populacji. Pozwala jednak stwierdzić, że istnieje wiele lektur z listy dla klas niższych, do których uczniowie z chęcią wrócą pamięcią w latach późniejszych. U podstaw trwałości percepcji tych utworów leży niewątpliwie fakt, że w swoich wypowiedziach dzieci uwidaczniają bardzo emocjonalny stosunek do wybranych lektur. Należy więc sądzić, że zarówno książki, jak i ich bohaterowie nie znikną z pamięci dzieci na zasadzie wymazywania czy pomijania utworów literackich czytanych z przymusu, na życzenie nauczyciela. Staną się natomiast wstępem do samodzielnego sięgania po inne książki tych samych, bądź innych autorów oraz pozwolą przygotować dziecko do odbioru trudniejszych dzieł literackich.

PRZYPISY

¹R. Dottrens: Wychowanie i kształcenie. UNESCO. Warszawa PZWS 1970 s. 44

²J. Papuzińska: Inicjacje literackie – problemy pierwszych kontaktów dziecka z książką. Warszawa WSiP 1981 s. 15–17

³Tamże, s. 17

⁴K. Lenartowska, W. Świętek: Lektura w klasach I–III. Warszawa WSiP 1987

⁵Tamże, s. 36–64

⁶Szczegółowo omawia je J. Papuzińska w książce Inicjacje... op.cit. s. 141–179

⁷J. Papuzińska: Inicjacje... op.cit., s. 88

**STABILITÄT DER LEKTÜREPERZEPTION BEI KINDERN IN JÜNGEREM
SCHULALTER – SCHÜLERN DER VIERTEN KLASSE**

Zusammenfassung

Die in dem Artikel dargestellten Untersuchungsergebnisse beweisen, daß die Basis für Stabilität der Lektüreperzeption bei Kindern ihre emotionelle Haltung zu ausgewählten Werken bildet.